

LISTY FILOZOFOM

TEODOR MÜNZ: *Listy filozofom*. Kalligram 2002, 208 s.

V uplynulých mesiacoch sa na pulkoch kníhkupectiev objavila publikácia slovenského filozofa Teodora Münza *Listy filozofom*. Knižka vydaná vo vydavateľstve Kalligram, ilustrovaná fotografiami plastik Mariana Hubu, zaplnila jestvujúcu medzeru na našom knižnom trhu. Ponúka osobnú výpoveď jedného z najvýznamnejších predstaviteľov slovenskej filozofie. Autor predstavuje čitateľovi formou osobných listov tie myšlienky svetovej filozofie, ktoré ovplyvnili filozofické myslenie. Poukazuje na spôsoby a metódy ich uchopovania a narábania s nimi v dejinách ľudskej civilizácie a v súčasnosti.

Forma listu nie je vo filozofii nová. Listy v publikácii sú však predsa len atypické, sú totiž venované desiatke filozofov, ktorých myšlienky a názory sú stále aktuálne a v rôznej podobe a forme sa nimi zaoberá filozofické myslenie prakticky od svojho zrodu. Sú to listy osobné, nepoučajú ani nezrejmujú problémové tézy, sú dôsledkom potreby sformulovať názor bez ohľadu na "veľkosť" autority a, vzhľadom na ich formu, ich prostredníctvom, v skratke načrtnúť tie problémy, ktoré zaujímajú filozofiu viac než dve tisícročia a ku ktorým sa v takej či onakej forme znovu vracia. Autor, známy historik filozofie, sa pokúsil touto v slovenskom filozofickom myslení nezvyklou formou písať o problémoch, ktoré sa ho bytostne dotýkajú a ktoré ho sprevádzajú už desaťročia. Listy sú napísané na základe hlbokej znalosti oslovených autorov a je evidentné, že autor si k nim vytvoril vzťah, ktorý dáva najavo voľbou zvolenej formy prostredníctvom oslovenia každého z nich listom A je to práve jeho osobné vyjadrenie sa k problémom obsiahnutým v ich diele, ktoré posúva túto publikáciu medzi tie, ktoré sú výnimočné nielen formou spracovania a prístupom, ale najmä hĺbkou osobnej výpovede a fundovanosťou.

Teodor Münz adresoval svoje listy Platónovi, F. M. A. Voltairovi, A. Schweitzerovi, L. Feuerbachovi, dva F. Nietzschemu a K. R. Popperovi, Teilhardovi de Chardin a posledný je venovaný slovenskému filozofovi M. Városovi. Načrtávaná problematika je podčiarknutá aj jej aktualizáciou, spôsobom rozpracovania daného problému v noveovej histórii, čím je odkaz každého autora akoby sprítomnený.

List Platónovi je významný nielen tematicky, ale aj vyhraneným kritickým vzťahom Teodora Münza k východiskám Platónovho učenia. Tento list je prvý v publikácii aj preto, že práve Platónove idey v zásade ovplyvnili celé filozofické myslenie a každý autor uvádzaný v publikácii sa nimi v tom alebo onom kontexte zaoberal. Myšlienka transcendentných ideí, ktoré mohli, presnejšie mali, "zabezpečiť pevnú oporu poznávaniu ľudských duchovných výtvorov a hodnôt" (s. 17) je nesporne nadčasová. Obohatená o ideu vývoja aj dnes aktuálna a živá. Degradácia vnímaného sveta na svet vzniku a zániku, zdania a nesúca je podnetom na úvahu o tom, čo nás vedie v procese poznávania, ako vnímame hodnoty, čo je nemenné a čo sa mení a prečo. Ponorenie sa do sveta ideí odhaľuje problematickosť procesu rozpamätávania, úskalia procesu prenosu ľudských ideí do transcendentna a následne určenie primárnych a sekundárnych. Platónovou ťažiskovou témou je však spravodlivosť, téma, ktorá podnes vyvoláva otázky, ktoré sa týkajú rozhodovacích kritérií, prirodzeného práva či problému rezonujúcemu od 19. storočia, sociálnej spravodlivosti. Platónova teória štátu, v ktorej sú tri vrstvy

obyvateľstva, je skôr pripomenutím Platónovho "delenia spoločenských stavov" (s. 22), porovnanie historického a súčasného chápania demokracie a jej hodnôt.

Voltaireove filozofické východiská sú poznamenané jeho vzťahom k dielu G. W. Leibniza. Voltaire vytváral zoči voči realite akoby protiváhu Leibnizovmu videniu sveta ako najlepšieho sveta spomedzi možných svetov, v ktorom je všetko dobré a ospravedlniteľné. Voltairov fatalizmus, téza o existenciálnej podobe trápenia a bolesti sústreďujú jeho pozornosť na problém zla a jeho pôvodu vo svete. Zlo ako nástroj dobrých cieľov, zlo ako pozitívna hodnota, zlo ako súčasť absolútneho dobra - to sú problémy, ktoré práve dnes rezonujú vo svetovej filozofii (a nielen v nej) v rôznych formách a podobách. Voltairov deizmus je prostriedkom, ako sa vyhnúť problému pôvodu zla, modernou metódou, ako doň nezaťahovať Boha a posudzovať svet z hľadiska prírody a jej poriadkov.

Akoby v protiklade, možno práve preto, zaradený hneď za Voltaira je list A. Schweitzerovi, venovaný v prvom rade jeho úcte k životu v každej podobe a forme. Hlboké sympatie k tomuto autorovi i jeho schopnosť spracovať túto ideu, ktorú už vo filozofickej literatúre pred ním rozpracovali Schopenhauer i Nietzsche, Teodor Münz netajú, oceňujúc predovšetkým jeho etiku a myšlienku Schweitzerovho mravného človeka, ktorý nielenže zbytočne nezabíja, ale neodtrhne ani list zo stromu. Etika, ktorá "nehľadá a nepotrebuje vonkajšie direktívy svojho správania, ale čerpá ich zo seba" (s. 56), aj napriek tomu, že vníma existenciu zla, usiluje sa eliminovať aspoň časť sveta, sveta prírody, do ktorého patríme aj my. Etika lásky ku všetkým tvorom je cieľ, ktorý sa ukladá našej dobe (s. 58), ide však o etiku osobnú, preto určujúcim je individuálny prístup a postup, ktorý je zároveň najproblémovnejší. Vytvára totiž priestor pre výber mravnosti, a tým aj mravných princípov a ideálov. Záverom je porovnanie základnej Schweitzerovej myšlienky s východiskami Lao-ceho, Rousseaua, ale aj Kanta.

Dielo Ludwiga Feuerbacha výrazne ovplyvnilo život a dielo Teodora Münza, preto list určený tomuto autorovi, ktorý je podľa jeho slov jeho "prvým duchovným otcom" (s. 69), je osobnejší, týka sa konkrétnych životných krokov a životných postojov autora. Je samozrejmé, že v centre jeho záujmu sa ocitla Feuerbachova idea, podľa ktorej "nie Boh stvoril človeka podľa svojho obrazu, ale človek si stvoril Boha podľa svojho obrazu", a teda "človek je človeku Bohom" (s. 70). Úvaha sa týka zmeny, ktorej bola vystavená v 20. storočí idea Boha i obraz Boha, antropológie ako takej, v jej historickej i súčasnej podobe, ale aj opodstatnenosti či neopodstatnenosti Feuerbachovho optimizmu, prameniacemu zo zbožštenia len tej dobrej polovice človeka (s. 84). Úcta, ktorou je tento list predchnutý, je doplnená analýzou vplyvu diela L. Feuerbacha na súčasnú podobu teológie, protestantskej zvlášť.

Dva listy určené Fridrichovi Nietzschemu akoby odrážali problematickosť samotného Nietzscheho diela, množstva problémov, ktoré tento autor načrtával, spôsobov, akými ich riešil, i záverov, ktoré mu z vlastných riešení plynuli. F. Nietzsche je nesporne jednou z najkontroverzejších osobností svetovej filozofie, s ktorým je možné polemizovať, obdivovať ho, napríklad za "hlboký psychologicko-filozofický ponor do ľudského života" (s. 89), alebo ho aj zatracovať. Teodora Münza zaujímajú najmä dôvody, ktoré viedli tohto autora od ľútosti k človeku až k pohrdaniu ním, zatracovanie a vytvorenie vízie nadčloveka. Nasmerovanie ľudstva na určitý cieľ, vytvorenie nadčloveka, sa v liste hodnotí ako odklon od človeka a v konečnom dôsledku k zavrnutiu života a popretiu vlastných východísk. Nietzschem proklamovaná téza "Boh je mŕtvu" znamená v súčasnosti len to, že je "mŕtvy starý Boh patriarcha, despota, diktátor

a pomstiteľ", no "ožíva nový Boh trpiteľ, cítiaci s človekom, často slabší ako on, vyzývajúci človeka na spoluprácu v ešte nedokončenom diele stvorenia, na správcovstvo prírody, na partnerstvo a podobne" (s. 108). Možnosť odstránenia morálnych zásad kresťanského náboženstva je iluzórna. Potreba panskej morálky mala za následok opačný efekt a bola vo svojom jadre neutržateľná.

Druhý list F. Nietzschemu sa týka problematiky morálnych zásad, tentoraz z hľadiska ich pôvodu. Teodor Münz siahol k výsledkom, ktorými sa prezentovala biologická disciplína etológia, presnejšie humánna etológia, ktorá vychádza z predpokladu špecifického správania každého biologického druhu, a teda aj druh Homo Sapiens. Paralely so živočíšnym svetom môžu viesť a viedli k prekvapivým záverom. Jedným z najznámejších je aj ten, podľa ktorého si človek priniesol základy morálky zo živočíšnej ríše, sú teda staršie, než sa pôvodne predpokladalo. Morálne zásady ľudského druhu sú ale existenciou vedomia ovplyvnené. Len človek má mravnosť, len on si uvedomuje a tvorí mravné direktívy, len on ich plní a prestupuje (s. 121). Miera agresivity človeka voči predstaviteľom vlastného druhu nie je etologicky zdôvodniteľná. Obhajoba agresivity a oslava vojny i odporúčania odstraňovať slabších tak, ako je to dané u Nietzscheho, je podmienená videním morálky ako sebaklamy či dokonca podvodu, houbou za novým vlastníctvom. Nietzscheho závery sú znásilnením, nie aplikáciou predstavy o prirodzenom výbere. Münzovo upozornenie na Nietzscheho absenciu viery v dobrého humánneho človeka (aj keď sám je v tomto smere opatrný) je upozornením na potrebu prirodzenej morálky a jej nadväznosti na jestvujúce morálne princípy.

P. Teilhard de Chardin a jeho dielo je vďačným námetom na osobné oslovenie tohto autora, ktorý sa pokúsil o kompatibilitu kreacionizmu s darvinizmom a načrtol ideu Boha, ktorý "vedie evolúciu a najviac sa prejavuje v človeku" (s. 131). Odmietnutie tradičného dualizmu ducha a hmoty vyžadovalo odvahu a osobné presvedčenie o reálnej potrebe pomôcť cirkvi z novovekej myšlienkovej izolácie. Münz to pomenúva ako osobnú odvahu vytvoriť "veľkolepý optimistický projekt, opierajúci sa o teológiu a vedu" (s. 133) a doplniť ho o predstavu konečného víťazstva dobra nad zlom. Aj keď T. Münz nezdieľa tento optimizmus a nepokladá objavenie sa ľudského ducha v evolúcii za to pozitívne (prirovnáva ho k "piatemu prírodnému živlu"), pochybuje o potrebe vykonávať nad človekom dozor a brzdiť ho v jeho tvorivosti, oceňuje Teilhardovo dielo najmä ako ideový prielom, ktorý spôsobilo v cirkvi, a prirovnáva ho k zlomu, ktorého pôvodcom bol Galileo (s. 147).

Dva listy K. R. Popperovi. Prvý je oceňujúci, upozorňuje na schopnosť autora objavovať a hľadať nové súvislosti a vzťahy tam, kde ich iní nehládali, i na jeho schopnosť zjednodušovať veci a problémy. Je venovaný predovšetkým otázke pravdivosti, pravdy ako ideálu poznania a téze, že omyl ako taký je len chybou a úlohou vedy je hľadať a odstraňovať chyby. Ak však pravdy vôbec niet a sú len hypotézy, ako tvrdí Popper, mení sa táto na nedosiahnuteľný ideál, ku ktorému sa síce približujeme, no nikdy ho nedosiahneme. Pravda ako "dcéra doby", ktorá buduje na skúsenosti je so svojim subjektivismom, ktorý ju posúva do oblasti mimovedeckej, je pre Poppera neprijateľná, pre Münza však akceptovateľná. Argumentuje, že pravdivosť vedeckých teórií sa postupne potvrdzovala skúsenosťou, novovytvorená pravda môže byť spočiatku subjektívna a jej objektivita sa môže potvrdzovať postupne, pretože subjekt "nie je len pasívne zrkadlo" (s. 162). Münz polemizuje práve s tézou pravdy ako nedosiahnuteľného ideálu. Okrem toho, že ju pokladá za demotivujúcu, tvrdí, že "pravda je dostupná, no je len relatívna, podmienená miestom, časom a svojím autorom" (s. 162),

a na omyl je možné nazerať aj ako na minulé pravdu, na pravdu súčasnú ako na budúci omyl. Münz, keďže neprijíma neexistenciu kritéria pravdy, polemizuje s Popperovými názormi, pokúša sa ich korigovať (s. 168). Chápe však jeho dôvody i videnie procesuality, vývoja prebiehajúceho metódou pokus - omyl. Oceňuje zároveň existenciu kritéria vedeckého pokroku, ktoré je približovaním sa k pravde. Rozrastanie sa pravdy je nesmierne zložitý proces a relativizmus nemusí rozoštvávať ľudí klamstvami, relatívna pravda totiž nie je klamstvom a človek je schopný podľa Münza poznávať aj pravdy, nielen domnienky.

Druhý list K. Popperovi je venovaný problematike skutočnosti, presnejšie, vzájomnému vzťahu pravdy a skutočnosti. Podľa Poppera a jeho koncepcie troch svetov chápanie skutočnosti v ich rámci obsahuje základné protirečenie, keďže skutočnosť poznávame pravdou, no pravda nejestvuje. V tých tzv. skutočných svetoch vznikajú podľa Münza nové a nové svety a skutočnosti a ich spoločným menovateľom je ľudský subjekt. Upozorňuje, že "problém subjektu a objektu sa netýka len vzťahu poznania k vonkajšej, primárnej skutočnosti, ale každého poznávania" (s. 179). Človek sa nemusí vo svojom postoji k svetu pohybovať v rámci krajností solipsizmu alebo intuitívneho realizmu, skutočnosť pozná tak ako pravdu, pravda len relatívnu.

List Marianovi Városovi je listom zosnulému kolegovi, priateľovi a jednému z najoriginálnejších slovenských filozofov, ktorý dokázal aj napriek historickým okolnostiam vytvoriť hodnotné dielo venované problematike hodnôt. Teodor Münz ho hodnotí ako dielo ťažiskového významu, ktoré má významné miesto v dejinách slovenskej filozofickej tvorby. Városov záujem o noetiku a axiológiu bol zároveň potvrdením zrelosti autora, ktorý mal odvahu, schopnosti a bol dostatočne odvážny preukázať "suverénnosť, samostatnosť a mysliteľskú slobodu" (s. 187). Obraz myšlienkového odkazu a bohatstva Mariana Várossa je obrazom prijímania filozofických ideí v slovenskom kultúrnom prostredí, hľadaním vlastnej identity a originality. Tento list je výnimočný aj preto, že v jeho rámci zaznieva aj úvaha o autoritárstve a dogmatizme (týkajúca sa nielen obdobia marxizmu), ochote i schopnosti prijímať ich alebo sa ich zbaviť a vybrať sa vlastnou cestou. Marian Városov, autor sérii monografií o slovenských výtvarných umelcoch, bol osobnosťou schopnou a ochotnou vnímať, akceptovať a oceňovať osobitosť a v rámci slovenskej filozofie je teda možné na tom stavať a ťažiť z toho, čo toto myslenie už vytvorilo.

Listy filozofom sú zakončené oslovením slovenského autora. Sú a zostanú osobnou výpoveďou Teodora Münza na margo problémov, ktoré ho znepokojujú, ale, ako sám priznáva v úvode, sa týmito listami neriešia. Publikácia je však nesporne znakom zrelosti autora a odrazom jeho schopnosti poskytnúť vlastnú reflexiu na mimoriadne rozsiahlu škálu problémov. Jednotlivých autorov oslovuje autor v publikácii *majstre*. Táto publikácia však svedčí o tom, že si toto oslovenie zaslúžil aj on sám hĺbkou svojho ponoru do problematiky, spôsobom spracovania a, samozrejme, aj svojím doterajším dielom.

Eva Smolková

PhDr. Eva Smolková, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR